

سرشناسه: شمس، سیروس، ۱۳۲۸ - :گردآورنده و شارح.
 عنوان و پدیدآور: گزیده غزلیات مولوی / انتخاب و توضیح: سیروس شمس.
 وضعیت ویراست: [ویراست ۳].
 مشخصات نشر: تهران، نشر قطره، ۱۳۸۵.
 مشخصات ظاهری: ۴۸۶ ص.
 فروست: سلسله انتشارات نشر قطره، ۷۶۴، هنر و ادبیات ایران؛
 ۲۱۶
 شابک: 964-341-656-9
 یادداشت کلی: فیبا
 یادداشت: واژه نامه.
 عنوان دیگر: شمس تبریزی.
 موضوع: مولوی، جلال‌الدین محمد بن محمد، ۱۰۴ - ۱۷۲ ق.
 - شمس تبریزی - نقد و تفسیر.
 موضوع: مولوی، جلال‌الدین بن محمد، ۱۰۴ - ۱۷۲ ق. -
 معلومات.
 موضوع: شعر فارسی - قرن ۷ ق. - تاریخ و نقد.
 شناسه افزوده: مولوی، جلال‌الدین محمد بن محمد، ۱۰۴ - ۱۷۲ ق.
 شمس تبریزی.
 رده‌بندی کنگره: ۱۳۸۵ ۴ گک ۸ ش / PIR ۵۲۹۷
 رده‌بندی دیویی: ۸۱۶ / ۳۲
 شماره کتابخانه ملی: ۴۳۷۰۵ - ۸۵ م

شابک: ۹-۶۵۶-۲۳۱-۹۶۳ ISBN: 964-341-656-9

گزیده

غزلیات مولوی

ویرایش سوم

انتخاب و توضیح

دکتر سیروس شمیسا

گزیده غزلیات مولوی

انتخاب و توضیح: دکتر سیروس شمیسا

چاپ هفتم (چاپ اول نشر قطره): ۱۳۸۶

لیتوگرافی: طاووس رایانه

چاپ: سازنگ

تیراژ: ۱۱۰۰ نسخه

بها: ۳۸۰۰ تومان

حق چاپ برای نشر قطره محفوظ است.

آدرس: خیابان فاطمی، خیابان ششم، پلاک ۹ - دورنگار: ۸۸۹۶۸۹۹۶

تلفن: ۸۸۹۵۶۵۳۷ و ۸۸۹۵۲۸۳۵ و ۳-۸۸۹۷۳۳۵۱

صندوق پستی ۳۸۳-۱۳۱۴۵

Printed in The Islamic Republic of Iran

فهرست

۷	پیشگفتار ویرایش سوم
۸	پیشگفتار ویرایش دوم
۱۱	درباره این کتاب
۱۳	زندگینامه مولانا
۱۳	ولادت و خانواده
۱۴	مهاجرت به قونیه
۱۴	بعد از مرگ پدر با ترمذی
۱۵	شمس تبریزی
۱۹	شمس تبریزی در آثار مولانا
۲۰	بعد از شمس با صلاح الدین زرکوب
۲۲	حسام الدین چلبی
۲۳	تأویل ارادت مولانا به آن دو خورشید دیگر
۲۴	غروب خورشید
۲۵	ظاهر مولانا و زندگی خانوادگی او
۲۷	سیرت مولانا و حالات او
۳۰	افکار مولانا
۴۱	آثار مولانا
۴۳	عصر و معاصران مولانا
۴۵	فرقه مولویه
۴۶	درباره مولانا
۴۶	شاعری مولانا
۵۱	نظر مولانا درباره شعر
۵۵	دیدگاه‌ها

۵۸	مقدمه دیوان
۵۹	بدیع الزمان فروزانفر
۶۰	جلال الدین همایی
۶۱	علی دشتی
۶۴	گولپینارلی
۶۴	مسعود فرزاد
۶۵	دکتر ذبیح الله صفا
۶۹ و ۶۷	دکتر عبدالحسین زرین کوب
۷۱	دکتر افضل اقبال
۷۲	زین العابدین مؤتمن
۷۴	دکتر ناصر الدین صاحب الزمانی
۷۵	دکتر محمدرضا شفیعی کدکنی
۷۶	نیکلسن
۷۶	هرمان ایته
۷۸	اریک فروم
۷۹	گزیده غزلیات مولوی
۳۳۵	ترجیعات
۳۳۸	رباعیات
۳۴۷	غزلیات بدون شرح
۳۵۹	فهرست برخی از مأخذ
۳۶۱	اختصارات
۳۶۳	فهرست اشعار
۳۶۹	فهرست لغات
۳۷۶	راهنمای اصطلاحات ادبی
۳۷۹	راهنمای آیات و احادیث و عبارات عربی
۳۸۱	نامنامه

پیشگفتار ویرایش سوم

گزیده غزلیات که نخست بار در سال ۱۳۶۸ به طبع رسید مکرراً تجدید چاپ شد و دو بار هم مورد تجدیدنظر و به اصطلاح ویرایش قرار گرفت. در این ویرایش جدید هم مطالبی، هم در مقدمه و هم در شرح - منتها به اختصار و ایجاز - افزودم و سه غزل هم به غزلیات بدون شرح اضافه کردم. در این سال‌ها خوشبختانه رباب‌نامه سلطان ولد هم به طبع رسید که در مواضعی مورد استفاده قرار گرفت. آثار سلطان ولد چون ولدنامه، رباب‌نامه، معارف مفتاحی کارگشا در درک و فهم آثار مولانا (بویژه مثنوی) است و من در شرح‌مانندی که بر برخی از تمثیلات مولانا نوشته‌ام از آن‌ها بسیار سود جست‌ه‌ام. غزلیات هم در اساس از مثنوی جدا نیست. در حقیقت یک اندیشه و احساس یا جهان‌بینی به دو اسلوب ادب غنائی و ادب تعلیمی نمود یافته‌اند. آثار مولانا در واقع گنجی است که به رایگان در اختیار فارسی‌زبانان قرار گرفته است و هر چه در باب این آثار بنویسند کم است، همچنان که در مورد زندگی او و یاران او نیز باید کتاب‌ها نوشت.

امروزه مولانا در دیار غرب هم کشف شده است و اقوامی هم در صدد مصادره این مرد جهانی برآمده‌اند و لذا وظیفه ایرانیان که می‌توانند مولانا را به زبان اصلیش بخوانند سنگین‌تر شده است. مولانا در مقام شاعر - عارف اندیشه‌مند صاحب سبک افکار خاصی دارد که باید بر مبنای مثنوی و دیوان کبیر - هر دو - تدوین و تبیین شود. امیدوارم به مناسبت پیشنهاد یونسکو که سال ۲۰۰۷ میلادی را سال مولانا خوانده است در محافل علمی مانهضتی در باب شناخت مولانا که هم به لحاظ مسائل ادبی و هم به لحاظ مسائل فکری و عرفانی دنیای منحصر بفردی است پدید آید.

پیشگفتار ویرایش دوم

کتاب گزیده غزلیات مولوی مورد توجه خوانندگان قرار گرفت و به چاپ ششم رسید و اینک که قرار شد حروفچینی مجدد شود از فرصت استفاده کردم و در برخی از موارد اصلاحاتی کردم و نیز اشارات و نکات جدیدی را به اختصار بدان افزودم. در همه این موارد طرز کار به نحوی بود که چارچوب کتاب تغییر نکند و به حجم آن (که باعث گرانی قیمت می شود) افزوده نشود. از همه دوستان چه همکاران، چه دانشجویان و چه خوانندگان که نکته‌یی در باب این کتاب به من یادآور شدند یا با نامه‌های محبت‌آمیز تشویق و تأیید کردند تشکر می‌کنم. امیدوارم که این کتاب باعث شود تا علاقه به مطالعه آثار مولانا - که امروزه در جهان غرب هم به شدت مورد توجه قرار گرفته است - بیش از پیش در میان ایرانیان مخصوصاً جوانان تقویت شود.

در مورد مثنوی به حد کافی شروح لفظی و سنتی نوشته شده و جای آن است که از این به بعد به افکار خاص و نظریات نوی او پرداخته شود. غزلیات هم به نوبه خود دریایی است، اما در این باره بسیار کم کار شده و هم به لحاظ تحقیق و تتبعات سنتی و هم گنجکاوی در مسائل فکری و ادبی و شیوه‌های بیانی منتظر همت‌های مردانه است. این متون نازنین پر از حرف و حدیث‌های تازه‌اند و قرن‌هاست که در گنجینه‌های کتاب‌خانه‌ها خاموش نشسته‌اند و باید دوباره آن‌ها را به حرف درآورد.

خوشبختانه نیم قرن است (بعد از تأسیس دانشگاه و مدارس جدید) که دیگر ادب‌دوستان و ادبیات‌پژوهان به جای پرداختن به ادب عرب و عربی‌تویسان به ادبیات بی‌نظیر فارسی پرداخته‌اند و لذا روز به روز قدر این گنجینه‌ی بی‌بها بیشتر معلوم شود و از حجاب‌های ظلم و ظلمت که در طی قرون بر این متون عارض شده، کاسته می‌شود.

باش تا صبح دولتش بدمد این هنوز از نتایج سحرست

یکی از کسانی که باید در مورد او بسیار نوشت و یکی از آثاری که باید درباره آن داد سخن داد دیوان کبیر مولانا خداوندگار جلال الدین محمد مولوی است که سخت با حالات بشر امروزی همنوایی دارد.

میرسید میرسید ز احوال حقیقت که ما باده پرستیم، نه پیمانانه شماریم
شما مست نگشتید و زان باده نخوردید چه دانید چه دانید که ما در چه شکاریم

غزل ۱۴۷۵

سیروس شمیس

آذر ماه ۱۳۷۸

دربارهٔ این کتاب

در این مجموعه، ۷۴ غزل و ۱۵ رباعی شرح شده است و ۱۶ غزل هم بدون شرح آمده است تا دانشجویان در آن تمرین کنند. این کتاب بیشتر جنبهٔ راهنما دارد و بر دانشجویان است که در مورد اشتقاق لغات فارسی و عربی و توضیح اصطلاحات عرفانی و بلاغی و شرح سنن ادبی و نکات دستوری و معیارهای سبک‌شناسی و نقد ادبی، به مناسبت، از محضر اساتید عظام سود جویند. شرح غزلیات مولانا دشوار است، چون کلاً از سنت غزل فارسی خروج دارد و سرشار از دیدگاه‌های نوین و مخصوص به خود مولانا است. برخی از ابیات او را به چند طریق می‌توان معنی کرد که من به همهٔ وجوه اشاره نکرده‌ام و یا توجه نداشته‌ام. مخصوصاً که غالب ابیات او هم از نظر سطح لفظی و ادبی و هم از نظر سطح معنایی و فلسفی محتاج به شرح و بسط مفصل است که هدف این رساله نبود. به هر حال تردیدی نیست که بعضی از دقایق از من فوت شده باشد. امیدوارم اساتید و دانشجویان گرامی که در ضمن بحث و فحص‌های درسی به نکات قابل تأمل دست خواهند یافت، نگارنده را بی‌نسیب نگذارند.

در انتخاب غزلیات^۱ کوشش شده است که با توجه به حجم کتاب، غزلیات معروف او آورده شود. تمام ابیات هر غزل درج شده است. شعر مولانا وحدت طولی دارد و ابیات از نظر موضوع یا به لحاظ تداعی کلمات به یکدیگر مربوط است و حذف ابیات به شعر لطمه می‌زند. برای معنی لغات در مرحلهٔ اول به فرهنگی که استاد فروزانفر در آخر جلد هفتم کلیات به یادگار نهاده‌اند رجوع شد و بعد از آن به فرهنگ معین و گاهی به فرهنگ مثنوی و در مواردی نیز لغات یا ترکیباتی را به قراین^۲ معنی کردیم. لازم به تذکر است که کلیات از نظر لغت و ترکیبات بسیار غنی است و بسیاری از الفاظ آن در فرهنگ‌ها نیامده است و فرهنگ استاد فروزانفر هم فقط نمودار مشت از خروار است. غزلیات برای بحث‌های جدید بلاغی فسحتی بی‌نظیر دارد که متأسفانه به سبب ضیق وقت که محصول مترادف شواغل لاطایل و تواتر اسفار بی‌اختیار^۳ بود نتوانستم بدان پردازم و در این میانه

فرصت اشاره‌های کافی به شباهت‌های موجود بین مثنوی و غزلیات نیز از دست بشد! اما غبن اصلی من این است که ناگزیر شدم بسیاری از غزلیات ناب مولانا را نادیده بگیرم. امید است که در اولین فرصت به جبران برخی از مافات توفیق یابم.

سخنی با دانشجویان ادبیات

چون این کتاب در وهله اول برای دانشجویان رشته ادبیات تنظیم شده است بجاست که توجه آنان را به مطلب زیر جلب کنم: دانشجویان گرامی می‌توانند به عنوان تکالیف درسی از دیدگاه‌های مختلف، این دیوان عزیز را در مطالعه گیرند، مثلاً: جمع‌آوری اشعار و ابیاتی که درباره مرگ سروده است، جمع‌آوری و بررسی اشعاری که در مورد صلاح‌الدین یا چلبی گفته است، جمع‌آوری اصول فکری مولانا، مقایسه مثنوی با غزلیات، سیمای شمس یا حسام‌الدین... در غزلیات. شواهد شعری برای مطالبی که در مناقب افلاکی یا رساله سه‌سالار آمده است؛ مولانا چه چیزهایی را دوست داشته است، از چه اموری نفور بوده است؟ مختصات سبکی شعر مولانا، ترجمه اشعار عربی او، بررسی واژه‌های ترکی و یونانی، مطالعه در صور خیال مولانا و بحث در تشبیهات و استعارات و مجازهای تازه او، جمع‌آوری ابیات و مصراع‌هایی که از نظر نحوه بیان چشمگیر است،^۱ جمع‌آوری ابیاتی که در آن به زندگانی خود اشاره کرده است؛ جمع‌آوری ابیاتی که حالت وقوع‌گویی دارد؛^۲ جمع‌آوری ابیاتی که از نظر تفکر بدیع است. جمع‌آوری لغات و اصطلاحاتی که خاص خود اوست و یا بسامد آن‌ها در آثار او زیاد است؛ مقایسه غزلیات با مطالبی که در معارف بهاء ولد و یا مقالات شمس آمده است. و مخصوصاً کارهای گوناگونی می‌توان در زمینه نقد ادبی انجام داد. بسیاری از غزلیات از دیدگاه نقد روان‌شناسانه یا نقد هرمنوتیک یعنی هرمنسی (تأویلی) قابل توجه است. از نظر سبک‌شناسی می‌توان مطالبی را که هم او گفته و هم دیگران (مثلاً بهار در شعر او و رودکی و عنصری و حافظ) با یکدیگر سنجید و رفتارهای خاص ذهنی و زبانی او را به دست آورد و نهایتاً درباره خروج او از نرم دوره و رسیدن به سبک شخصی بحث کرد.

وَمِنَ اللَّهِ التَّوْفِيقُ

سیروس شمیسا

تهران، شهریور ۱۳۶۴ هجری شمسی

۱. مثلاً: تو خموش، تا قرنفل بکند حکایت گل (غزل ۱۶۲۴)، دو هزار عهد کردم که سرِ جنون نخارم (غزل ۱۶۲۵)، هر موی من از عشقت بیت و غزلی گشته / هر عضو من از ذوق خیمِ عسلی گشته (غزل ۲۳۲۹)، ای جان جان جان‌ها، جانی و چیز دیگر (غزل ۱۸۳).

۲. ناله‌ی کس عاشقانه درد محرومی بگو / پارسی گو ساعتی و ساعتی رومی بگو (غزل ۲۲۰۸).